

ДОСЛІДНИЦЬКІ НОТАТКИ

УДК 75.041.5:[069:7(450)]

Вікторія Величко

ПОРТРЕТ РОКСОЛАНИ В КОЛЕКЦІЇ ГАЛЕРЕЇ УФФІЦІ (ФЛОРЕНЦІЯ, ІТАЛІЯ)

DOI: 10.58407/litopis.230113

© В. Величко, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-3249-7616>

Портрет Гасекі Гюрем Султан (Роксолани) на час російсько-української війни розміщено на вході в експозицію в Галереї Палатина (Palatina) у палаці Пітті у Флоренції. Стаття містить відомості про історію портрету, зроблених із нього копій, їхнє переміщення та експонування. Розвідка актуалізує проблему знайомства Західної Європи з українською культурою, що важливо й для українських дослідників, які працюють у царині культури епох Відродження та Бароко.

Ключові слова: Галерея Уффіці, портрет Роксолани, Анастасія Лісовська, Оттоманська Порта, історія України.

Ця публікація за жанром є подорожніми нотатками, що в епоху все-світньої мережі, коли дослідження та відкриття можна робити не виходячи з дому, може видатися анахронізмом, проте саме через величезний обсяг інформації деякі події залишаються поза увагою, натомість побачене може спонукати до подальших поглиблених пошуків. Таким поштовхом для мене стала несподівана зустріч із портретом Роксолани роботи флорентійського майстра XVI ст. Крістофано дель Альтіссімо (Cristofano dell'Altissimo) з колекції галереї Уффіці, що виставляє Галерея Палатина (Palatina) у палаці Пітті у Флоренції з березня 2022 р. Побачити його окремо на вході в експозицію було несподіванкою, і тільки згодом я дізналася, що галерея експонує портрет Роксолани на знак підтримки України. В інтерв'ю директор Галереї Айке Шмідт зазначив, що портрет експонуватиметься там «до повної перемоги України у війні»¹. До того ж завдяки співробітникам Галереї змінилася інформація щодо походження Роксолани. Якщо раніше тереном її народження вказувалася Польща, то тепер розлога експлікація розповідає про Анастасію Лісовську, яка походила з «Рутенії в Україні, що входила на початку XVI ст. до Польського королівства», та її непересічну роль в історії Османської імперії.

¹ Gli Uffizi contro la guerra: esposto il ritratto della principessa ucraina Roxelana [Уффіці проти війни: в експозиції портрет української княгині Роксолани]. *Intoscana: Il portale ufficiale della Toscana*. 24 Marzo 2022. URL: <https://www.intoscana.it/it/articolo/gli-uffizi-contro-la-guerra-esposto-il-ritratto-della-principessa-ucraina-roxelana/>.

Якщо звертатися до історії згаданого жанру подорожніх нотаток, то доцільно згадати Вадима Щербаківського, який мандрував Італією в повоєнний час і у Флоренції звернув увагу на пам'ятки, пов'язані з українською історією, зокрема – на портрет «нашої Роксолани», який він запримітив у галереї Вазарі. Це повідомлення має особливу цікавість для нас, бо з нього ми дізнаємося, що на початку 1950-х картина знаходилася ще в знаменитій портретній галереї Вазарі, яка веде від палаццо Веккіо через Уффіці до палацу Пітті, але вже в 1970-ті вона була перенесена до основної будівлі Галереї. Зараз портрет Роксолани – в постійній експозиції і виставлений в східній галереї другого поверху разом із портретами Сулеймана I Пишного та їхньої доньки Міхрімач.

Історія цих портретів

Портрет належить до відомої колекції Джовіана (Gioviana) в колекції Галереї Уффіці. Її назва походить від імені засновника й збирача колекції Паоло Джовіо (Paolo Giovio) (1483–1552), постать якого викликає неабиякий інтерес. Філософ-гуманіст, історик, лікар, колекціонер, він репрезентував усі найяскравіші якості людини доби Відродження.

У 1536–1548 рр. у місцевості Борджовіко в Ломбардії неподалік озера Комо на руйнах античної вілли ним був створений музей, що на багато років потому визначив принципи збирання приватних колекцій. Спочатку збирання портретів видатних сучасників було для нього важливим візуальним джерелом для написання «Історії свого часу» («*Historiarum sui temporis libri XLV*»), що охоплювала період 1494–1547 рр. Проте з часом колекція розширювалася, хронологічні межі розсувалися, простежувалося прагнення універсального розуміння історії, колекція перетворювалася на візуальне доповнення творчої лабораторії. Метою Паоло Джовіо було отримати зображення того чи іншого персонажа, який його цікавив: якщо це було можливо, то це був портрет із натури, якщо ні – він прагнув отримати портрет із будь-якого доступного зображення, у тому числі з фрески, монети, скульптури, рисунка тощо. Водночас мистецькі критерії посувалися на другий план, а на перший виходила історична цінність джерела, здатність зафіксувати візуальну інформацію як важливу частину історичного оповідання. В історії з османськими портретами Джовіо виявив себе вченим широких поглядів, який виходить за політичні та релігійні обмеження, ризикуючи бути несприйнятим частиною еліт, і в силу свого авторитету перемагає, бо одним із перших звертає увагу європейців на мистецтво та діяльність османів і певним чином легалізує їх як східний еквівалент західної імперської величі, що в подальшому певним чином впливає на мистецьку моду на орієнталізм в європейському мистецтві.

Історія портретів османів в колекції Джовіо така. У листах він згадує про історичний обмін подарунками між французьким королем Франциском I та Сулейманом I Пишним 1543 р. під час Італійської війни 1542–1546 рр., коли вони вступили в військовий союз проти імператора Священної Римської імперії Карла V. Як було заведено в ті часи, сторони обмінювалися подарунками. Тож французький король отримав десять портретів видатних діячів Османської імперії, з-поміж них власний портрет Сулеймана I Пишного, його дружини Гасекі Гюрем Султан (Роксолани), їхньої доньки Міхрімач, османських воєначальників і видних чиновників. Вважається, що автором османських оригіналів міг бути придворний портретист османів Нігарі. Очевидно, портрети були виконані в стилі східних мініатюр невеликого розміру й на папері. Джовіо не без складнощів отримав ці портрети з метою виконати копії для своєї колекції, наказав зробити їх на великих дерев'яних панелях з метою подальшого ознайомлення сучасників. Цікаво, що в листах Джовіо скаржився на те, що не має грошей на дорогого художника, а має задовольнятися «німецьким маляром, якого я тримаю вдома за 4 скуді на місяць і добре утримання»². Тобто Джовіо отримав копії з османських оригіналів. Вочевидь, при копіюванні вони зазнали певної стилістичної трансформації відповідно до ренесансної європейської моди, а також на них з'явилися написи, що зазначали зображену особу. Водночас у подальшому вони набувають статусу оригіналів для копіювання для багатьох приватних колекцій. Відомо, що після смерті Джовіо у 1552 р., менш ніж за 60 років різними художниками на замовлення власників приватних галерей було створено п'ять серій копій із османських портретів³. Згадки

² Див.: Pittui Ilenia (Università Ca' Foscari Venezia, Italia). Tra originali e copie: note sui ritratti di Ottomani della collezione Giovio. *Venezia Arti*. Nuova serie 3. Vol. 31. Dicembre 2021. P. 30. URL: <https://edizionicafoscari.unive.it/media/pdf/article/venezia-arti/2021/1/art-10.30687-VA-2385-2720-2021-07-002.pdf>. Треба зазначити, що історія колекції Джовіо добре задокументована й достатньо вивчена в італійській історіографії, про що свідчить науковий апарат статті. Тому посилаюся на загальні відомості, надані в ній щодо османської колекції портретів. У більш широкому сенсі в публікації йдеться про роль копій та оригіналів портретів, кругообіг історичних текстів і візуальних джерел, та взаємовпливів в османській і європейській традиціях.

³ Ibid. P. 31.

про ці портрети є в багатьох описах приватних колекцій. Зокрема, портрети Роксолани та її доньки Міхрімах на початку ХХ ст. є в описах колекції Ровеллі.

Проте дослідники вважають найбільш близькою до оригіналів (тобто тих, що стали відігравати роль оригіналів) серію портретів, виконаних Кристофано дель Альтиссімо для колекції амбіціозного флорентійського правителя Козімо Медічі, робота над якими тривала з 1552 по 1589 рр., за цей проміжок часу було створено близько 400 копій, зокрема, і османської серії. Галерея, скопійована дель Альтиссімо, передбачала єдиний формат для портретів – прямокутних, певної пропорції 1:2 між довжиною і шириною, щоб їх було легше транспортувати до Флоренції. Вона і стала зрештою тою знаменитою колекцією «Джовіана», що 1589 р. була перенесена Фердинандо I Медічі до приміщення галереї Уффіці, де зберігається до сьогодні. Експонування портрету сьогодні є потужним жестом солідарності з Україною, але, сподіваюся, і поштовхом для подальших досліджень і проєктів.

Величко Вікторія Миколаївна – історикиня, провідна наукова співробітниця відділу музейної справи Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал» (вул. Лаврська, 10–12, Київ, 01010, Україна).

Velychko Victoria – historian, leading researcher of the department of museum affairs of National art, culture and museum complex «Mystetskyi arsenal» (10–12 Lavrska Str., Kyiv, 01010, Ukraine).

E-mail: velichko_viktoriya@ukr.net

PORTRAIT OF ROXOLANA IN THE COLLECTION OF THE UFFIZI GALLERY (FLORENCE, ITALY)

The portrait of Haseki Gürem Sultan (Roxolana) during the war is placed at the entrance to the exhibition in the Palatina Gallery in the Pitti Palace in Florence. The article contains information about the history of the portrait, the copies made of it, their movement and exhibition. The research actualizes the problem of Western Europe's acquaintance with Ukrainian culture, which is important for Ukrainian researchers working in the field of Renaissance and Baroque culture.

Key words: *Uffizi gallery, portrait of Roxolana, Anastasia Lisovska, Ottoman Porta, history of Ukraine.*

Дата подання: 19 грудня 2022 р.

Дата затвердження до друку: 10 січня 2023 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Величко, В. Портрет Роксолани в колекції Галереї Уффіці (Флоренція, Італія). *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 117–119. DOI: 10.58407/litopis.230113.

Цитування за стандартом APA

Velychko, V. (2023). Portret Roxolany v koleksii Halerei Uffitsi (Florentsiia, Italiia) [Portrait of Roxolana in the collection of the Uffizi gallery (Florence, Italy)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 117–119. DOI: 10.58407/litopis.230113.

